

De sociaal-economische positie van vrouwen en mannen in Nederland¹

HENRIËTTE MAASSEN VAN DEN BRINK, WIM GROOT

Inleiding

Een van de meest opvallende sociale ontwikkelingen van de afgelopen dertig jaar is de verandering in de leefpatronen en de sociaal-economische positie van vrouwen. Het meest zichtbaar is dit in het veranderende arbeidsmarktgedrag van vrouwen. Meer in het bijzonder, in de toename van de arbeidsdeelname van vrouwen met jonge kinderen. Ook de leefpatronen en de sociaal-economische positie van mannen zijn aan veranderingen onderhevig, maar die zijn over het algemeen minder groot dan die onder vrouwen.

De veranderingen in leefpatronen van vrouwen passen binnen een opvatting waarin betaalde arbeid en economische zelfstandigheid van alle individuen in de samenleving wordt gewaardeerd, en wordt gestreefd naar een gelijkere verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid. Toename van de arbeidsdeelname en economische zelfstandigheid van burgers in de samenleving is dan ook een van de doelstellingen van het sociaal-economische beleid. Veelal wordt bij de evaluatie van dit beleid dan ook voornamelijk gekeken naar de ontwikkeling van de totale arbeidsdeelname. Om ten minste vier redenen kan worden gesteld dat een oriëntatie op arbeidsdeelname alleen, te beperkt is.

Ten eerste verhuist een fixatie op de toename van de algehele arbeidsdeelname dat de ontwikkelingen in arbeidsmarktgedrag sterk verschillen tussen groepen in de samenleving. Zo zijn er grote verschillen in de toename van de arbeidsdeelname tussen cohorten. Onder jongere cohorten is de arbeidsdeelname veel hoger dan onder oudere. Dit betekent onder meer dat de lange termijn effecten van toename van de arbeidsdeelname veel groter zijn dan die op de korte termijn. Verder zijn er verschillen naar opleidingsniveau. Zo is onder hoger opgeleide vrouwen met jonge kinderen de toename van de arbeidsdeelname veel sterker dan onder lager opgeleiden. Deze ontwikkeling kan bijvoorbeeld tot gevolg hebben dat de sociale ongelijkheid tussen huishoudens bestaande uit hoger opgeleiden en huishoudens waarin partners een lage opleiding hebben, toeneemt. Ten tweede dient er rekening te worden gehouden met het feit dat veranderingen in arbeidsmarktgedrag gevolgen hebben voor andere aspecten van het leefpatroon. De toename in de tijd die wordt besteed aan betaalde arbeid heeft gevolgen voor de tijd die aan andere activiteiten - zoals huishoudelijk werk, zorg voor kinderen en vrije tijd - kan worden besteed. In het verlengde hiervan zullen er ook veranderingen optreden in het consumptiegedrag: een hoger inkomen en minder tijd leiden er toe dat activiteiten die voordien zelf werden verricht, nu op de markt worden aangeschaft. Een grotere oriëntatie op betaalde arbeid maakt het ook aantrekkelijk om in vaardigheden te investeren door deelname aan onderwijs en training.

Ten derde worden leefpatronen van individuen bepaald in interactie met hun omgeving. Hierbij dient in de eerste plaats te worden gedacht aan de huishoudsamenstelling. De aanwezigheid van een partner en van kinderen zijn mede bepalend voor het leefpatroon.

Het arbeidsmarktgedrag zal ook worden afgestemd op het tijdsbestedingspatroon van de partner en dat van de kinderen. Aan de andere kant wordt het arbeidsmarktgedrag ook mede bepaald door de structuur van de werkgelegenheid. Relevant hierbij is onder meer of een betaalde baan te vinden is, of het mogelijk is een baan te vinden voor het aantal uren dat men wenst en wat de arbeidstijden zijn.

Tenslotte betekent een toename van de arbeidsdeelname van vrouwen niet noodzakelijk dat de arbeidsmarktpositie van vrouwen en mannen gelijkjer wordt. Zolang het beloningsverschil en het verschil in carrièreperspectieven niet wordt verkleind, leidt een toename van de arbeidsdeelname van vrouwen niet tot een gelijkere arbeidsmarktpositie.

Al deze ontwikkelingen leiden op de eerste plaats tot de conclusie dat meer gedetailleerd inzicht nodig is in de veranderingen in leefpatronen van vrouwen en ook van mannen. Inzicht in deze verschillen zou vervolgens kunnen leiden tot een meer specifiek gericht beleid op dit terrein.

In dit artikel wordt aan de hand van enkele basisgetallen voor 1987 en 1995 een indruk gegeven van de veranderingen in de sociaal-economische positie van vrouwen en mannen in Nederland. In het bijzonder wordt gekeken naar de ontwikkelingen op het terrein van arbeid, zorg en inkomen voor vier groepen. Deze groepen zijn: alle vrouwen en mannen in Nederland, huishoudens met twee volwassenen in de leeftijd van 15-45 jaar zonder kinderen, gezinnen met kinderen in de leeftijd 0-12 jaar en gezinnen van alleenstaande ouders met kinderen van 0-12 jaar. De gegevens voor het berekenen van de basisgetallen voor de deelgebieden arbeid, zorg en inkomen zijn ontleend aan het Aanvullend Voorzieningenbruik Onderzoek (AVO) 1987 en 1995. Deze AVO-data bestaan uit gegevens die zijn verzameld onder 14.000 personen in Nederland. De enquêtes zijn uitgevoerd in opdracht van het Sociaal Cultureel Planbureau. Het doel van deze enquêtes is, het gebruik van collectieve voorzieningen in kaart te brengen. Voor het berekenen van de basisgetallen hebben we personen geselecteerd in de leeftijd van 15-65 jaar. Voor de basisgetallen die betrekking hebben op het deelgebied zorg, zal gebruik worden gemaakt van de data 'Vrouwen over Werk 1991' (Maassen van den Brink, 1994) en 'Tijdsbesteding en Taakverdeling 1995' (Maassen van den Brink & Groot, 1997).

Berekeningen van de basisgetallen

Om veranderingen op het terrein van arbeid, zorg en inkomen tussen vrouwen en mannen in kaart te kunnen brengen, is het nodig eerst een aantal indicatoren te selecteren die betrekking hebben op deze deelgebieden. Met betrekking tot de arbeidsmarktpositie van vrouwen en mannen spelen de volgende indicatoren een rol: arbeidsparticipatie, het aantal gewerkte uren, de mate van werkloosheid en het aandeel in het totale arbeidsvolume. Ook de mate van overscholing en onderscholing (de mate waarin het opleidingsniveau en de vereisten van de baan op elkaar zijn afgestemd), de pensioenpositie van vrouwen en mannen, het opleidingsniveau en deelname aan bedrijfsgerelateerde scholing zeggen iets over de sociaal-economische positie van vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt. Om uitspraken te kunnen doen over de veranderingen op het terrein van zorg, is inzicht in de tijd besteed aan de zorg voor kinderen en tijd besteed aan huishoudelijke arbeid van belang. De veranderingen in de inkomenspositie van vrouwen en mannen kan worden beoordeeld aan de hand van de omvang van beloningsverschillen tussen vrouwen en mannen, aan de hand van het aandeel in het gezinsinkomen en aan de mate van financiële zelfstandigheid.

In de tabellen 1 tot en met 3 zijn de basisgetallen weergegeven voor de bovengenoemde indicatoren. In tabel 1 zijn de basisgetallen voor het deelgebied Arbeid weergegeven. Voor alle vrouwen en mannen, paren (leeftijd 15-45 jaar) zonder kinderen, gezinnen met kinderen in de leeftijd 0-12 jaar, en gezinnen van alleenstaande ouders met kinderen van 0-12 jaar is de arbeidsparticipatiegraad uitgerekend, het gemiddeld aantal uren per week voor betaald werkenden, het gemiddeld aantal uren voor betaald- en niet betaald werkenden tezamen, het werkloosheidspercentage en het aandeel in het totale arbeidsvolume. In het geval van paren zonder kinderen is een leeftijdsselectie gemaakt van paren in de leeftijd van 15-45 jaar. Dit is gedaan om de gegevens tussen verschillende groepen vergelijkbaar te houden.

Basisgetallen Arbeid

Uit de getallen in het eerste deel van tabel 1 blijkt dat de netto participatiegraad² van vrouwen tussen 1987 en 1995 is gestegen van 42.2% naar 50.3%. De participatiegraad van vrouwen (15-45 jaar) zonder kinderen, ligt een stuk hoger. De participatiegraad van mannen is nagenoeg hetzelfde gebleven. De participatiegraad van vrouwen met kinderen tussen 0-12 jaar en alleenstaande vrouwen met kinderen is een stuk lager. Er valt echter een positieve ontwikkeling te constateren: steeds meer vrouwen met kinderen nemen deel aan het arbeidsproces.

In 1995 is de participatiegraad van vrouwen met kinderen tussen 0-12 jaar 49.3%. Bijna alle mannen met kinderen in de leeftijd tussen 0-12 jaar werken betaald. Dit bevestigt enerzijds het beeld dat op het moment dat er kinderen komen, vrouwen terugtreden van de arbeidsmarkt en mannen meer gaan werken. Anderzijds zijn er steeds meer vrouwen die na de geboorte van kinderen weer terugkeren in het arbeidsproces, vergeleken met 10 jaar geleden. De participatiegraad is gestegen van 31.8% in 1987 naar 49.3% in 1995.

In 1995 werken vrouwelijke werknemers gemiddeld 27.8 uur en mannelijke werknemers 38.1 uur (exclusief reistijd en overwerk). Vrouwen (tot 45 jaar) zonder kinderen werken gemiddeld meer uren, namelijk 32.4 uur. Het aantal uren voor mannen (tot 45 jaar) zonder kinderen is nagenoeg gelijk aan het aantal uren betaalde arbeid voor mannen met kinderen. Het aantal uren betaalde arbeid voor vrouwen met kinderen en alleenstaande vrouwen met kinderen ligt een stuk lager. In 1995 werkten vrouwen met kinderen gemiddeld zo'n 21.2 uur. Alleenstaande vrouwen met kinderen werkten gemiddeld 25, alleenstaande mannen met kinderen gemiddeld 36.9 uur.

Het beeld wijzigt drastisch als we kijken naar het gemiddeld aantal uren betaalde arbeid voor zowel vrouwen als mannen (betaald en niet betaald werkenden samen). Vrouwen werken in 1995 gemiddeld 11 uur en mannen gemiddeld 26.7 uur. Het gemiddeld aantal uren voor vrouwen met kinderen is 4.7 uur in 1987 en 8.6 uur in 1995. Dit komt voornamelijk door de toename in arbeidsparticipatie. Voor alleenstaande vrouwen met kinderen blijft het aantal uren werk nagenoeg constant, plusminus 7 uur. Ook het aantal uren betaalde arbeid van alleenstaande mannen met kinderen van 0-12 jaar is relatief laag. De werkloosheid³ is het hoogst onder alleenstaande ouders. In 1987 was een kwart van de alleenstaande vrouwen werkloos, in 1995 nog ongeveer 20%. Voor alleenstaande mannen is het percentage zonder werk in 1995 ongeveer 7%. Dit is vergelijkbaar met de overige groepen mannen. Het werkloosheidspercentage is het laagst onder mannen zonder kinderen. Over het algemeen neemt de werkloosheid voor alle onderscheiden groepen af.

Tabel 1. Basisgetallen Arbeid

Allen				Paren (15-45 jaar) zonder kinderen				Paren met kinderen 0-12 jaar				Alleenstaanden met kinderen 0-12 jaar			
Kengetal 1987		Kengetal 1995		Kengetal 1987		Kengetal 1995		Kengetal 1987		Kengetal 1995		Kengetal 1987		Kengetal 1995	
V	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M
Arbeidsparticipatie in %															
42.2	78.6	50.3	78.6	85.7	96.1	86.2	96.9	31.8	92.6	49.3	97.3	36.4	58.3	45.1	65.3
Aantal uren per week, betaald werkenden															
24.9	35.4	27.8	38.1	31.1	36.9	32.4	38.1	17.9	37.0	21.2	38.3	20.7	28.4	25.3	36.9
Aantal uren per week, allen															
9.5	27.0	11.5	26.7	26.5	35.3	25.9	35.0	4.7	33.9	8.6	35.6	7.1	15.0	7.7	19.9
Werkloosheid in %															
9.0	6.8	8.0	5.3	5.7	4.1	5.9	3.9	8.1	4.1	6.0	3.2	25.6	17.6	20.7	7.1
Aandeel in het totale arbeidsvolume in %															
27.2	72.8	31.9	68.1	44.4	55.5	46.9	53.1	13.3	87.1	22.6	77.7	44.2	55.7	41.7	58.2
Overschooling in %															
46.9	37.6	22.8	16.2	54.1	41.6	25.3	19.2	49.7	38.0	23.1	16.4	53.2	31.3	25.5	22.6
Onderschooling in %															
15.9	38.6	4.0	9.4	11.1	38.2	3.6	6.2	12.8	38.5	2.9	7.1	12.9	56.7	3.2	4.3
Pensioenpositie in %															
38.0	64.4	32.3	58.3	57.8	75.6	54.4	72.6	38.8	75.4	35.6	73.4	17.9	43.1	24.7	38.5
Opleidingsniveau in jaren															
9.2	9.8	11.2	11.5	11.4	11.1	12.5	12.5	9.7	10.3	11.8	12.2	8.7	7.7	10.9	10.3
Deelname bedrijfsgerelateerde scholing in %															
3.1	8.5	10.2	19.6	6.2	13.8	20.7	28.3	2.2	10.7	9.6	28.8	5.3	6.1	9.8	14.1

De werkloosheid onder vrouwen is echter nog steeds hoger dan onder mannen. Het arbeidsvolume is berekend door het aantal gewerkte uren binnen groepen te sommeren en daaruit het aandeel te berekenen voor de te onderscheiden groepen. Deze berekening is uitgevoerd voor respectievelijk alle vrouwen en mannen, paren (15-45 jaar) zonder kinderen, gezinnen met kinderen en alleenstaanden met kinderen. Het aandeel in het totale arbeidsvolume in 1995 is voor alle vrouwen 31.9 % en voor alle mannen 68.1 %. Voor vrouwen is het aandeel in het totale arbeidsvolume iets gestegen van 27.2% in 1987 naar 31.9% in 1995. Voor mannen is het aandeel iets achteruit gegaan. Het aandeel is enigszins gelijk onder vrouwen en mannen (tot 45 jaar) zonder kinderen en onder

Alleenstaanden met kinderen 0-12 jaar		
getal 1987	Kengetal 1995	
M	V	M
58.3	45.1	65.3
28.4	25.3	36.9
15.0	7.7	19.9
17.6	20.7	7.1
55.7	41.7	58.2
31.3	25.5	22.6
56.7	3.2	4.3
43.1	24.7	38.5
7.7	10.9	10.3
6.1	9.8	14.1

te sommige berekeningen) zonder in het 68.1 %. % in 1987 deel is der

vrouwen met kinderen in de leeftijd 0-12 jaar is dit het laagst (22.6%). Het aandeel in het totale arbeidsvolume neemt voor vrouwen mondjesmaat toe en voor mannen blijft het aandeel gelijk of neemt enigszins af.

In het tweede deel van tabel 1 worden de basisgetallen weergegeven voor een aantal indicatoren die betrekking hebben op de positie van vrouwen en mannen binnen bedrijven. In de eerste plaats kijken we naar over- en onderscholing. Overscholing is hier gedefinieerd op basis van een vergelijking van het vereiste opleidingsniveau voor de functie die wordt verricht met het feitelijk opleidingsniveau.⁴

In het algemeen zijn vrouwen vaker overschoold dan mannen. Deze overscholing neemt echter voor alle groepen vrouwen en mannen af. In 1995 is 22.8% van alle vrouwen in Nederland overschoold. Van de vrouwen zonder kinderen is 25.3% overschoold en 23.1% van de vrouwen met kinderen. Ook een kwart van de alleenstaande vrouwen met kinderen is overschoold. Bij onderscholing is een omgekeerd beeld te constateren. Mannen zijn in alle gevallen meer onderschoold dan vrouwen. In 1995 is ongeveer 9% van alle mannen onderschoold. Zowel bij vrouwen als mannen neemt onderscholing af. Onderscholing komt het meest voor bij mannen met kinderen van 0-12 jaar. In 1995 heeft 7% van deze mannen een lager opleidingsniveau dan voor de functie is vereist. Deze verschillen zijn waarschijnlijk toe te schrijven aan veranderingen in de beroepenclassificatie in de AVO tussen 1987 en 1995.

In de AVO-enquête is een vraag opgenomen over de individuele pensioenopbouw van de respondenten. De pensioenpositie van vrouwen en mannen is zeer ongelijk. In 1995 is voor ongeveer 32% van de vrouwen een pensioen geregeld en voor 60% van de mannen. Voor vrouwen neemt de deelname aan pensioenvoorzieningen toe in de loop der jaren, maar blijft toch sterk achter bij mannen. De pensioenpositie van vrouwen en mannen zonder kinderen is relatief gunstig, vergeleken met de overige groepen. De pensioenvoorziening voor alleenstaande ouders blijft sterk achter. In 1995 neemt slechts een kwart van de alleenstaande vrouwen met kinderen en 38% van de alleenstaande mannen met kinderen deel aan een pensioenfonds.

Het aantal jaren onderwijs is voor vrouwen en mannen nagenoeg gelijk. Het gemiddeld aantal jaren onderwijs is onder alleenstaande vrouwen met kinderen zelfs enigszins hoger dan onder alleenstaande mannen met kinderen. De groep alleenstaande mannen is echter relatief klein. Dit kan leiden tot een vertekening van de resultaten.

Ook de deelname aan bedrijfsgerelateerde scholing door vrouwen en mannen is zeer verschillend. In 1995 neemt 10% van de vrouwen deel aan een bedrijfsopleiding en 20% van de mannen. Meer dan 28% van de mannen die gehuwd zijn of samenwonen neemt deel aan bedrijfsgerelateerde scholing. Vooral onder vrouwen met jonge kinderen en onder alleenstaande vrouwen met kinderen is de deelname aan scholing laag.

Basisgetallen Zorg

Zoals hierboven is aangegeven worden de basisgetallen voor het aantal uren zorg, huishoudelijke arbeid en vrije tijd niet berekend op basis van de AVO-data maar berekend op basis van twee andere enquêtes, namelijk: 'Vrouwen over Werk' en 'Tijdsbesteding en Taakverdeling' (Maassen van den Brink, 1994, Maassen van den Brink & Groot, 1997). In de AVO-dataset ontbreken tijdsbestedingsgegevens. Dit is de reden geweest om een andere dataset te nemen. Ook de periode waarin de onderzoeken zijn uitgevoerd, zijn enigszins afwijkend. De AVO dataset beslaat de periode 1987 en 1995.

Tabel 2. Basisgetallen: Zorg

Uren per dag	Paren zonder kinderen				Paren met kinderen 0-12 jaar			
	Kengetal 1991		Kengetal 1995		Kengetal 1991		Kengetal 1995	
	V	M	V	M	V	M	V	M
Tijd besteed aan zorg kinderen	---	---	---	---	3.9	1.4	3.1	1.4
Tijd besteed aan huishoudelijke arbeid	4.8	2.0	3.5	1.1	5.6	1.5	3.7	1.1
Vrije tijd	4.6	4.8	3.0	3.1	3.3	3.2	2.9	3.0

De 'Vrouwen over Werk' en 'Tijdsbesteding en Taakverdeling' data beslaan de periode 1991 en 1995. De berekeningen zijn uitgevoerd voor gezinnen met en zonder kinderen. Er is geen leeftijdsselectie toegepast, zoals in de AVO-data. De uitkomsten zijn op geen enkele wijze te vergelijken met de andere berekeningen van de indicatoren.

In de 'Vrouwen over Werk' enquête en de 'Tijdsbesteding en Taakverdeling' enquête zijn tijdsbestedingspatronen per dag opgenomen en niet per week. Aan de respondenten is een opgave per dag gevraagd. Het is helaas niet mogelijk om deze gegevens om te rekenen naar tijdsbesteding per week. In de enquête is gevraagd naar de tijdsbesteding van een standaard dag. Omrekening naar tijdsbesteding per week geeft extra meetfouten, omdat bijvoorbeeld de tijdsbesteding in de weekends niet bekend is. In de data zijn alleen gegevens beschikbaar over gezinnen met en zonder kinderen.

In tabel 2 worden de basisgetallen weergegeven. Vrouwen zonder kinderen besteden in 1995 gemiddeld 3,5 uur per dag aan huishoudelijke arbeid en mannen ongeveer 1,1 uur. Vrouwen met kinderen besteden in 1995 ongeveer 3,7 uur per dag aan huishoudelijke arbeid, mannen met kinderen ongeveer 1,1 uur. De aanwezigheid van kinderen in een huishouden maakt dus voor mannen blijkbaar geen verschil. Voor zowel mannen als vrouwen loopt het aantal uren vrije tijd terug. Er is weinig verschil in vrije tijd te constateren tussen gezinnen met en gezinnen zonder kinderen en tussen vrouwen en mannen. Er zijn wel grote verschillen in het aantal uren zorg per dag. In gezinnen met kinderen besteden vrouwen in 1991 gemiddeld 3,9 uur per dag aan de verzorging van kinderen en in 1995 is dit gedaald naar 3,1 uur per dag. Mannen zorgen zowel in 1991 als in 1995 ongeveer 1,4 uur per dag voor de kinderen.

Basisgetallen Inkomen

Tabel 3 geeft de indicatoren weer die betrekking hebben op de deelmonitor 'Inkomen'. Voor deze deelmonitor zijn de basisgetallen voor het beloningsverschil tussen vrouwen en mannen, het aandeel in het gezinsinkomen en de mate van financiële zelfstandigheid berekend. Voor alle onderscheiden groepen blijft het beloningsverschil tussen vrouwen en mannen gelijk. In 1995 verdienen vrouwen gemiddeld 16 gulden netto per uur en mannen 18,8 gulden. Dit netto uurloon is voor vrouwen en mannen zonder kinderen nagenoeg hetzelfde. Vrouwen met kinderen verdienen in 1995 ongeveer 17 gulden per uur en

Tabel 3. Basisgetallen: Inkomen

Allen				Paren (15-45 jaar) zonder kinderen				Paren met kinderen 0-12 jaar				Alleenstaanden met kinderen 0-12 jaar			
Kengetal 1987		Kengetal 1995		Kengetal 1987		Kengetal 1995		Kengetal 1987		Kengetal 1995		Kengetal 1987		Kengetal 1995	
V	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M
Beloningsverschil (netto inkomen in guldens per uur)															
11.3	14.7	16.0	18.8	11.0	13.6	16.0	17.6	12.6	15.0	17.1	19.4	12.7	11.4	16.9	16.7
Aandeel gezinsinkomen															
13.7	86.3	20.7	79.3	35.6	64.4	38.4	61.6	6.6	93.4	13.5	86.5	100	100	100	100
Mate van financiële zelfstandigheid volgens 70% norm															
17.2	59.4	26.2	63.5	61.6	86.9	63.7	88.3	7.8	81.4	19.6	91.1	10.8	21.6	20.2	45.5

mannen 19 gulden per uur. Alleenstaande ouders met kinderen verdienen 16 gulden per uur. Ondanks de toegenomen participatie blijft het beloningsverschil bestaan. Het verschil is het kleinst als groepen alleenstaande vrouwen met kinderen worden vergeleken met groepen alleenstaande mannen met kinderen. Het aantal alleenstaande mannen met kinderen in de steekproef is echter klein.

Om een indicatie te kunnen geven van de gelijkheid in inkomenspositie tussen vrouwen en mannen is de berekening van het aandeel in het gezinsinkomen⁵ van zowel de vrouw als de man van belang. Voor alleenstaanden is per definitie het aandeel in het gezinsinkomen 100%. In vergelijking met 1987 is het aandeel in het gezinsinkomen van vrouwen toegenomen van 13,7% naar 20,7%. Het aandeel in het gezinsinkomen van mannen is afgenomen van 86,3% naar 79,3%. In 1995 is het aandeel in gezinsinkomen van vrouwen (tot 45 jaar) zonder kinderen 38,4% en van mannen (tot 45 jaar) zonder kinderen 61,6%. Het aandeel is het laagst van vrouwen in gezinnen met kinderen. Hoewel het aandeel van deze vrouwen tussen 1987 en 1995 is toegenomen van 6,6% naar 13,5%, is dit nog steeds bijzonder klein. In 1995 wordt het gezinsinkomen voor het grootste deel door mannen verkregen. Het aandeel van mannen in het inkomen in gezinnen met kinderen is 86,5%. Voor de inkomenspositie is de mate van financiële zelfstandigheid van groot belang. Voor de berekeningen van de mate van financiële zelfstandigheid zijn wij uitgegaan van de 70% bijstandsnorm voor alleenstaanden. In 1987 was deze norm 1042 gulden netto per maand, in 1995 was deze norm 1242 gulden netto per maand. Mensen die voldoen aan deze norm worden verondersteld financieel zelfstandig te zijn en in hun eigen onderhoud te kunnen voorzien. De mate van financiële zelfstandigheid van vrouwen en mannen binnen een gezin verschilt nogal. In 1995 is iets meer dan een kwart van de vrouwen financieel zelfstandig en iets minder dan tweederde van alle mannen. Van de mannen zonder kinderen is 88,3% financieel zelfstandig en 63,7% van de vrouwen. De mannen met kinderen in de leeftijd van 0-12 jaar zijn nagenoeg allemaal financieel zelfstandig (91,1%). Ongeveer 20% van de vrouwen met kinderen en de alleenstaanden vrouwen met

kinderen is financieel zelfstandig. Het percentage alleenstaande mannen met kinderen dat financieel zelfstandig is, is eveneens laag (45.5%). Van financiële gelijkheid tussen vrouwen en mannen is dus geen sprake.

Is er sprake van maatschappelijke gelijkheid tussen vrouwen en mannen

In dit artikel richten wij ons op de vraag 'hoe staat het in Nederland' met de verdeling van arbeid, zorg en inkomen tussen vrouwen en mannen met kinderen. Hiervoor is een vergelijking in de tijd gemaakt met het doel uitspraken te kunnen doen over de trendmatige ontwikkeling in de positie van vrouwen en mannen in arbeid, zorg en inkomen.

Een algemene conclusie die kan worden getrokken is dat de verschillen tussen vrouwen en mannen slechts langzaam afnemen. In het algemeen zijn de verschillen tussen vrouwen en mannen nog steeds aanzienlijk. Vooral zijn er grote inkomensverschillen. Uit de berekeningen van basisgetallen kan de conclusie getrokken worden dat het beleid vooral gericht zou moeten worden op de inkomenspositie van vrouwen. De inkomenspositie van vrouwen met kinderen in termen van economische zelfstandigheid is zorgelijk.

De basisgetallen die betrekking hebben op 'Zorg' verschillen in hoge mate van de basisgetallen 'Arbeid' en 'Inkomen'. De uitkomsten voor vrouwen en mannen zijn hier omgekeerd aan de uitkomsten op de andere terreinen. In alle gevallen besteden vrouwen meer tijd aan de verzorging van kinderen en aan huishoudelijke werk dan mannen. Mannen benaderen op geen enkele wijze de norm van gelijkheid in tijdsallocatie in zorg en huishoudelijke arbeid. Er is bij benadering sprake van 'gelijkheid in tijdsallocatie' als het gaat om tijd besteed aan vrije tijd. In het algemeen loopt het aantal uren dat vrouwen besteden aan de verzorging van kinderen iets terug richting gelijkheid. De teruggang is echter niet noemenswaardig en in de tijd gezien zeer gering.

De ontwikkeling van de sociaal-economische positie van vrouwen en mannen - onderdeel van de sociale werkelijkheid - wordt steeds complexer. Tot voor enkele jaren was het voldoende om bij de sociaal-economische positie van vrouwen en mannen voornamelijk te kijken naar de ontwikkeling van de arbeidsdeelname. De arbeidsparticipatie van vrouwen (met kinderen) in Nederland was laag. Aangezien slechts een relatief gering aantal vrouwen participeerde op de arbeidsmarkt en de verblijfsduur op de arbeidsmarkt van vrouwen ook relatief beperkt was (veel vrouwen stopten met betaald werken met de geboorte van het eerste kind), was er weinig reden om ook naar beloningsverschillen, economisch zelfstandigheid, pensioenpositie, etc. te kijken. Ook het gebruik van kinderopvang was nog beperkt om omvang en de mogelijkheden voor bijvoorbeeld ouderschapsverlof waren gering. Inmiddels is de arbeidsdeelname van vrouwen sterk toegenomen. Vrouwen blijven ook langer actief op de arbeidsmarkt. Hierdoor nemen de mogelijkheden om carrière te maken toe en wordt het aantrekkelijker voor vrouwen om te investeren in een toekomstige positie op de arbeidsmarkt (bijvoorbeeld via bedrijfsgerelateerde scholing). Meer vrouwen dan voorheen keren na een interruptie weer terug op de arbeidsmarkt. De mogelijkheden om betaalde arbeid en zorg voor kinderen te combineren zijn ook groter geworden.

Deze ontwikkelingen hebben er toe geleid dat het niet langer zinvol is om alleen de

arbeidsdeelname als maatstaf van de veranderingen in de sociaal-economische positie van vrouwen en mannen te nemen. Ook andere factoren of basisgetallen worden belangrijk. Hierbij kan in de eerste plaats worden gedacht aan begrippen die de positie van vrouwen en mannen binnen bedrijven beschrijven. Daarnaast gaat het om de verdeling tussen mannen en vrouwen van zowel betaalde arbeid als de verdeling van de huishoudelijke arbeid en de zorg voor kinderen. De verdeling van deze onbetaalde arbeid bepaalt immers mede de verdeling van de betaalde arbeid. Tussen de betaalde en de onbetaalde arbeid in bevinden zich verder de institutionele regelingen die het mogelijk maken om betaalde arbeid en zorg voor kinderen te combineren.

Kennis en inzicht in de sociaal-economische positie van vrouwen en mannen zijn om verschillende redenen van belang:

- Voor de evaluatie van het emancipatiebeleid van de overheid. Voor een oordeel of het emancipatiebeleid effectief is en voldoet aan de gestelde eisen, zijn kwalitatief goede gegevens die relatief snel beschikbaar zijn onontbeerlijk.
- Kennis over de sociaal-economische positie van vrouwen en mannen is belangrijk vanwege het toenemende maatschappelijke belang van de arbeidsdeelname van vrouwen. Door de vergrijzing en de ontgroening van de bevolking neemt de groei van de beroepsbevolking af. Gelijktijdig valt een sterke groei van de werkgelegenheid waar te nemen. Vergroting van het arbeidsaanbod is van belang om het draagvlak voor de financiering van de sociale zekerheidsuitgaven te vergroten. Vergroting van het arbeidsaanbod van vrouwen is hiervoor belangrijk.
- Een monitor van de sociaal-economische positie van vrouwen en mannen kan bijdragen aan een consistent emancipatiebeleid. Er kunnen verschillende doelstellingen van emancipatiebeleid worden onderscheiden. In het emancipatiebeleid lopen verschillende doelstellingen vaak door elkaar heen. Zo wordt enerzijds aangegeven dat vrouwen en mannen economisch zelfstandig dienen te zijn. Anderzijds wordt deeltijdarbeid bevorderd, hoewel het vaak niet mogelijk is om met een deeltijdbaan economisch zelfstandig te zijn. Enerzijds wil het overheidsbeleid van kinderopvang een basisvoorziening maken, waardoor het voor vrouwen en mannen mogelijk wordt dat beiden voltijds kunnen werken. Anderzijds wordt aangegeven dat met name mannen meer tijd moeten besteden aan zorg voor kinderen en vaker in deeltijd moeten gaan werken.
- Een monitor kan worden gebruikt om de (onbedoelde neven-)effecten van het emancipatiebeleid in kaart te brengen. Veel van de voorgestelde beleidsdoelstellingen hebben als resultaat dat vrouwen meer moeten gaan doen (vaker betaalde arbeid verrichten, meer uren betaald werken), terwijl mannen eerder minder gaan doen. Als mannen minder uren gaan werken leidt dat er immers vaak niet toe dat ze evenredig meer tijd gaan besteden aan huishoudelijk werk en de zorg voor kinderen.

Een monitor kent echter ook beperkingen. Een belangrijk nadeel is dat ontwikkelingen op deelterreinen onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn en vaak werken als een soort communicerende vaten. Een voorbeeld hiervan is de samenhang tussen betaalde- en onbetaalde arbeid. Vrouwen verrichten minder betaalde arbeid dan mannen. Hiermee verbonden is dat vrouwen meer onbetaalde arbeid verrichten dan mannen. Door deze verschillen onder te brengen in een monitor wordt het overschot dat vrouwen hebben op het ene deelterrein min of meer gecompenseerd door het overschot dat mannen op het andere deelterrein hebben. Hierdoor worden bestaande ongelijkheden onderschat. De oplossing

die wij in dit artikel hiervoor gevonden hebben is om de basisgetallen voor de deel-terreinen van de sociaal-economische positie van vrouwen en mannen afzonderlijk te presenteren.

Abstract

In order to understand the factors impeding the equal division between paid and unpaid labor we explore some basic indicators in the field of care, income and the labor market. We compare four groups of households: all Dutch women and men, women and men (aged 15 to 45) without children, women and men with children in the age between 0 and 12 years and lone parents with children from 0-12 years old. We find that in all factors related to the labor market position, there is still a large gap between women and men. The traditional division between paid and unpaid labor is still dominant.

Literatuur

- Groot, W. & H. Maassen van den Brink, *Verdringing en overscholing op de arbeidsmarkt*, Elsevier Read, te verschijnen, december 1998a, p. 1-96.
- Groot, W. & H. Maassen van den Brink, *Overeducation in the labor market, a meta-analysis*, *Economics of Education Review*, 1998b, forthcoming.
- Maassen van den Brink, H., *Women on Work: a random and a stratified sample of the Dutch population in:* H. Maassen van den Brink, *Female labor supply, child care and marital conflict*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 1994, p. 20-37.
- Maassen van den Brink, H., *De Nederlandse Emancipatie Index 1985-1992*, In: H. Maassen van den Brink & K. Tijdens, *Emancipatie en Economie*, Het Spinhuis Amsterdam, 1996, p. 7-29.
- Maassen van den Brink, H. & W. Groot, 'Tijdsbesteding en Taakverdeling' zie: Parental time allocation and day care in: Tijdens et al., *Time allocation and gender*, Tilburg University Press, Tilburg, 1997, p. 79-99.
- Maassen van den Brink, H. & W. Groot, *De Nederlandse Emancipatie Index, monitor-onderzoek van de sociaal-economische positie van vrouwen en mannen in Nederland*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid Den Haag, 1998, (te verschijnen bij VUGA).

Noten

1. Dit artikel is gebaseerd op het onderzoeksrapport 'De Nederlandse Emancipatie Index, een monitor-onderzoek naar de sociaal-economische positie van vrouwen en mannen (Maassen van den Brink & Groot, 1998). Met dank aan de anonieme referenten voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.
2. Iedereen die 1 uur of meer betaald werkt, wordt in de AVO data opgenomen als participierend op de arbeidsmarkt
3. Werkloosheid is gedefinieerd als het aantal mensen dat betaald werkt zoekt gedeeld door het aantal betaald werkenden plus het aantal mensen dat werkt zoekt.
4. Voor meer informatie over de positie van vrouwen en mannen binnen bedrijfsopleidingen en definities over overscholing zie Groot & Maassen van den Brink (1998a en 1998b).
5. Gezinsinkomen is berekend op basis van het arbeidsinkomen.

Auteurs

Henriette Maassen van den Brink en Wim Groot zijn respectievelijk hoogleraar Economie van het Huishouden bij de Sectie Huishoud- en Consumentenstudies aan de Landbouwwuniversiteit Wageningen en hoogleraar Gezondheidseconomie aan de Capaciteitsgroep Beleid, Economie en Organisatie van Zorg aan de Universiteit van Maastricht. Daarnaast zijn zij programmadirecteuren van het NWO Prioriteitprogramma 'Scholing, arbeidsmarkt en Economische Ontwikkeling' aan de Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie, van de Universiteit van Amsterdam.

Correspondentie richten aan: Sectie Huishoud- en Consumentenstudies, Departement Economie en Management, Landbouwwuniversiteit Wageningen. Postbus 8060, 6700 DA Wageningen, e-mail: henriette.maassenvandenbrink@econ.hhs.wau.nl.